

Kommissionerne i rådstuen for slottet 1690—1705.

AF

J. BOISEN SCHMIDT

Selv om den danske enevælde efterhånden opbyggede sit system af faste forvaltningskontorer til varetagelse af samfundets styre og regulering, var det alligevel ikke noget særsyn, at visse sager og problemer inden for statsstyrelsen unddroges behandling i de sædvanlige regeringskontorer og i stedet herfor overlodes til drøftelse i dertil nedsatte kommissioner. J. A. Fridericia har sammenstillet en række — alt ialt 6 — af sådanne kommissioner, der har virket i årene fra 1661 til 1667. Disse bestod i det væsentlige af medlemmer af gehejmerådet, der dog af og til bistodes af særligt sagkyndige personer¹. Christian V fremsatte endog mod slutningen af sin regeringstid i sit testamente (se nedenfor s. 278f) den maxime, at de bestående kollegier burde erstattes af kommissioner. Også Griffenfeld var inde på tanken at anvende kommissioner, da han 1673 og 1674 oprettede de to kommissariater for hærens og flådens økonomiske bestyrelse, idet hans hovedformål hermed uden tvivl var at skaffe sig øget indflydelse på de militære budgetter. Til at forberede denne administrative nydannelse havde der iøvrigt været nedsat en kommission². Også på dette område skulle pennen styre sværdet. Kastede kongen og hans rådgivere endelig blikket på den svenske forvaltning, kunne de der se Karl XI's store godsreduktioner

¹ Citeret af K. Fabricius i Aage Sachs: Den danske Centraladministration, 1921, 247.

blive udført af kommissioner, hvoraf nogle forblev samlede i næsten en menneskealder. De resultater, den svenske enevælde herigennem nåede til, måtte utvivlsomt gøre indtryk i Danmark¹.

Da den lange række af rådstuekommissioner tog sin begyndelse i 1690, var det med andre ord ikke noget nyt og revolutionerende, der hermed holdt sit indtog i styrelsen af land og rige, men en indretning, der havde solide rødder i den forløbne del af enevælden, og som endelig havde nærliggende udenlandske forvaltningsinstitutioner at henvise til. Sammenligner man imidlertid rådstuekommissionerne med de tidligere eksisterende, vil man se, at der hos de førstnævnte findes karakteristika, der dels berettiger til at betragte dem som en helhed, dels skiller dem afgørende ud fra de foregående kommissioner. Der tænkes hermed både på kontinuiteten i rådstuekommissionerne, på ensartetheden i sammensætning og arbejdsmåde og endvidere på deres store antal.

Der nedsattes i periodens løb ikke mindre end 112 kommissioner, der som den gennemgående hårde kerne havde en lille fast kreds af højtstående personligheder fra hoffet og — især — fra embedsstanden. Til at bistå sig i arbejdet havde disse mænd et skiftende antal sagkyndige, der både kom fra embedsklasserne og fra det københavnske erhvervsliv. Forretningsgangen i kommissionerne undergik i årenes løb ikke større ændringer, og protokolføreren skiftede ligeledes heller ikke. Mødereferaterne indførtes fortløbende i samme række forhandlingsprotokoller. Referaterne fra de møder, som samtidigt arbejdende kommissioner afholdt, står således blandet mellem hinanden i protokollerne, men brugen af disse lettes dog ved gennemførte krydshenvisninger. Det er ud fra dette tydeligt, at der med rådstuekommissionerne er tale om en administrativ indretning af betydeligt fastere karakter, end det havde været tilfældet med de tidligere nedsatte kommissioner.

Selve betegnelsen »rådstuekommissioner« hidrører fra den lokalitet, hvor alle kommissionsmøderne — dog med ganske

¹ Se A. B. Carlsson: Den svenska centralförvaltningen 1521—1809, 1913, 97.

enkelte undtagelser¹ — blev afholdt, nemlig den tidligere toldbod ved havnens (den nuværende Holmens Kanals) bolværk. Bygningen lå omtrent ud for broen over graven ind til slottet og havde tidligere været benyttet af rentekammeret, hvorefter kancelliet i 1622 ligeledes var rykket ind i den. I det inderste stokværk, længst mod syd, fandtes endvidere statskollegiets tidligere rådstue, der optog beskedne 195 alen² eller halvdelen af en gammeldags femværelers lejlighed². Det var dette hus, der dannede rammen om rådstuekommissionernes virksomhed gennem 15 år, her var rådstuen for Københavns slot. Selv om kommissionsmøderne sikkert er blevet henlagt hertil, fordi lokalerne har haft en passende indretning og størrelse, og fordi de lå i praktisk nærhed af den øvrige forvaltningskontorer, må valget af statskollegiets gamle lokaler også siges at have været heldigt ud fra den betragtning, at kommissionerne på mange måder netop betegnede en erstatning for statskollegiets virke i rigsstyrelsen.

Når kongen mente, at der var behov for at lade en sag underkaste en nærmere undersøgelse af en rådstuekommission, udfærdigedes normalt et kgl. kommissorium gennem Danske Kancelli og derfor paraferet af dettes oversekretær. Kommissoriet sendtes gerne til den fornemste af de mænd, kongen havde udset til at tage sæde i kommissionen, og såvidt det kan ses, har denne derefter sørget for at indkalde de øvrige til det første møde. Det hændte dog også, at der samtidig med kommissoriet afsendtes indkaldelsesbreve til flere af de fornemste deltagere, måske for at give indkaldelsens nødvendighed en extra understregning gennem kongens personlige underskrift på brevet. I mange tilfælde ligger disse kommissorier endnu i bilagspakkerne forsynede med påtegning om at være blevet oplæst i det første møde, og protokolføreren indledte gerne sit mødereferat med en

¹ Fx. IV, 152, IV, 165 og IV, 184 (1698—99), der afholdtes i U. F. Gyldenløves hjem. I det følgende vil romertallene I—V henvise til rådstuekommissionernes i Rigsarkivet beroende forhandlingsprotokoller og arabertal til vedkommende side i protokollen.

² Vilh. Lorenzen i Aage Sachs anf. værk, 6.

extract af det. Herigennem kan det idag konstateres, når et skriftligt kommissorium har foreligget, også når dette mangler blandt bilagene. Nogle gange skete det dog også, at en kommission nedsattes ved en mundtlig ordre fra kongen til den fremtidige kommissions fornemste medlem, hvilket normalt ville sige greve (fra 1699 storkansler) Conrad Reventlow, der var medlem af 105 af de ialt 112 kommissioner. Protokolføreren bemærkede da altid, at kommissionen var nedsat på denne måde, og hvem kongen havde givet sin ordre. Ligeledes kunne det forekomme, at et medlem indfandt sig ved et af moderne og indtog sit sæde med bemærkning til protokollen om, at han kom efter kongens mundtlige befaling til ham. Det ses ikke, at de øvrige medlemmer på nogen måde har søgt at kontrollere rigtigheden heraf, men en tvivl herom ville unægtelig indebære risikoen for mistanke om opsætsighed mod den enevældige kongemagt.

Til forskel fra nutidens kommissioner, men i god overensstemmelse med den kollegiale tankegang, udnævntes der ikke nogen formand. Medlemmernes indbyrdes rækkefølge ordnedes efter deres plads på rangstigen, hvad der havde betydning ved afgivelsen af indlæg og vota, idet man herved altid begyndte med den, der stod lavest i rangen og sluttede med den højeste¹. Dette medførte den sunde konsekvens, at de mest ubetydelige ikke slavisk kunne følge de vota, der afgaves af de fornemste og mest indflydelsesrige medlemmer, og kongen sikredes herigennem, til en vis grad, at få en mere objektiv og alsidig bedømmelse af det kommissionen forelagte problem. Protokolføreren var jo fast fra kommission til kommission, og af denne grund behøvede man ikke at beskæftige sig med udnævnelsen af ham. Samtidig med oversendelsen af kommissoriet fik kommissionen udleveret eventuelle sagen vedkommende aktstykker, hvad enten det nu var bønsskrifter, økonomiske projekter, embedsinstruktioner el. lig., der skulle behandles. Blandt disse ak-

¹ Dette var ikke ukendt i datiden, fx. bestemte kongebrev af 12/3 1661, at voteringen i statskollegiet skulle begynde fra neden. Efter P. Reedtz's afgang voteredes dog efter rang. Se C. O. Bøggild-Andersen: Hannibal Sehested I, 1956, 345.

ter kunne der også være erklæringer fra de forskellige instanser, som sagen forud havde passeret omend dette næppe har været tilfældet så hyppigt, som Christiansen¹ antager, thi ellers ville dette være fremgået af de meget omhyggeligt førte forhandlingsprotokoller. Det er ikke uvæsentligt at fastslå dette, thi det betyder en mere uafhængig, selvstændig status for kommissionerne, at de i mange tilfælde kom til at behandle sager, der helt var gået uden om de sædvanlige forvaltningskontorer. Når kommissionerne, som vi skal se, endvidere havde direkte adgang til at sende kongen deres betænkninger, var forvaltningen hermed helt skudt til side, hvad disse sager angik. Havde kommissionen derimod i overvejende grad til udtalelse fået overdraget sager, der allerede var behandlet i forvejen, ville kommissionernes betydning i den almindelige forvaltningsudvikling have været ulige mindre.

Rådstuekommissærerne kunne, hvis det skønnedes nødvendigt til sagens rette belysning, tilkalde særlig sagkundskab, hvad enten denne kunne findes blandt embedsmænd eller indsigtfulde næringsdrivende. Når drøftelserne var ført til ende og enighed opnået om indstillingen til kongen — hvad der skete i langt de fleste tilfælde — blev denne indstilling, eller »relation« som den altid kaldtes, opsat, hvilket formentlig foretoges af sekretæren, og underskrevet af medlemmerne i kommissionens sidste møde. Kun i ganske få tilfælde ser man, at relationen er underskrevet nogen tid efter det afsluttende møde, og da der ikke er optegnet noget om extra møder, må man gå ud fra, at dokumentet da er blevet rundsendt til medlemmerne til underskrift. Opnåedes der imidlertid ikke enighed om relationen, havde mindretallet dog alligevel mulighed for at komme til orde med sine afvigende synspunkter gennem indsendelse af særskilte relationer til kongen. Disse betænkninger undergik derpå normalt behandling i gehejmekonseillet, hvor majestæten resolverede sig over dem. Kun i enkelte tilfælde fremgår det af forhandlingsprotokollerne, hvorledes den kgl. afgørelse blev,

¹ Carl Christiansen: Bidrag til dansk Statshusholdnings Historie under de to første Enevoldskonger II, 1922, 94.

hvoraf fremgår, at sekretæren ikke er blevet holdt regelmæssigt underrettet herom. Dette falder godt i tråd med kommissionernes status som kun rådgivende organ. Når deres indstillinger var afgivet, var deres opgave slut, og den eventuelle iværksættelse af de foreslåede ideer og synspunkter skete derpå gennem den almindelige forvaltning.

Som et led i vurderingen af, i hvor høj grad rådstuekommissionernes gennem de indsendte relationer fremsatte forslag og synspunkter havde indflydelse på styrelsen af landet, ville det være af interesse at kunne konstatere, i hvilken udstrækning kongen fulgte indstillingerne. Dette er — på grund af kilde-materialets beskaffenhed — imidlertid kun til en vis grad muligt. Det lader sig næppe gøre at opstille en blot nogenlunde fyldestgørende statistik herover, men et almindeligt skøn over forholdet giver som resultat, at kongen i overvejende grad har ladet sin resolution afhænge af kommissionernes betænkninger. Hvor den endelige afgørelse ikke helt følger disse, drejer det sig mest om perifere sider af vedkommende sag. Kun i få tilfælde ses det, at kongen direkte er gået imod indstillingerne¹. Kommissionernes indflydelse hos kongen må altså siges at have været betydelig.

Indhold og virke.

Der skal nu i det følgende foretages en undersøgelse over nogle forskellige forhold vedrørende rådstuekommissionerne for

¹ Der er for denne periode kun bevaret een konseilsprotokol for indenlandske sager: »Protokol over Adskilligt som er foretaget oc resolveret paa af Hans Kongl. May:¹ udi Geheim Conseil» 1690—95. Rigsarkivet. Denne protokol omfatter næppe alle sager, der har været behandlet i gehejme-konseillet, og det ses, at ikke alle indsendte kommissionsrelationer er anført i den. Dette kan naturligvis også have sin årsag deri, at kongen på egen hånd har truffet sin afgørelse. Der synes ikke at have været foretaget nogen deling efter principielle retningslinjer mellem sager, der er anført i konseilsprotokollen, og sager, der ikke er det. Det er også undersøgt, i hvor høj grad kommissionernes virke har sat sig spor i de i periodens løb udsendte forordninger, reskripter m. m.

¹ Fx. I, 188 f, 1691, 10/6 og konseilsprotokollen 1690—95 s. 66 om forpagtningen af den nordenfjelds told i Norge.

om muligt derigennem at kunne skaffe et indblik i deres virksomhed inden for de forskellige år. Af denne grund er opstillet følgende tabel, i hvilken er anført antallet af kommissioner, der har arbejdet i hvert enkelt år, og antallet af kommissionsmøder, der er blevet afholdt.

Antal kommissioner og møder.

	Kommissioner	Møder
1690	3	9
1691	28	58
1692	26	47
1693	8	36
1694	6	33
1695	2	15
1696	6	12
1697	3	5
1698	4	4
1699	3	4
1700	3	6
1701	10	20
1702	3	10
1703	5	10
1704	1	2
1705	1	1
Ialt...	112	272

Det ses af tabellen, at der startes i 1690 i beskedent omfang, idet der dette år kun fandtes 3 kommissioner og afholdtes 9 møder, men dette har sin naturlige forklaring deri, at den første rådstuekommission afholdt sit første møde efter årets midte, hvorved det statistiske billede naturligvis forrykkes i nedadgående retning. I det følgende år, det første år, hvor kommissionerne er i virksomhed hele året, konstateres en voldsom væxt i tallene, således at disse, med 28 kommissioner og 58 afholdte møder, når rekordhøjde for hele perioden 1690—1705. Kongen har åbenbart fattet mod til at fortsætte ad den udstukne bane. De følgende år viser imidlertid et fald ned mod et mere normalt niveau, hvorpå det holder sig i resten af Christian V's regeringstid.

Der er sikkert flere forskellige årsager til denne nedgang i frekvensen. Når kongen i 1690 havde lagt så stor vægt på at lede arbejdet i kollegierne over til kommissionerne, skyldtes det i første række landets fortvivlede økonomiske og finansielle stilling samt finansledelsens svigtende indsats i bestræbelserne på at bringe forholdene i lave igen¹. Overrentemester Peter Brandt havde ikke været sin stilling voxen og var heller ikke i andre henseender fremragende. Dette kunne derimod ikke siges om kongens nye finansminister, den myndige, erfarne og velhavende Chr. Siegfr. v. Plessen, som kongen tilkaldte i slutningen af december 1691, og som fik sin bestalling 11/1 1692². Denne selvstændige mand sørgede uden tvivl både for, at det såkaldte overrentekammer (se nedenfor s. 275 f) ikke fortsatte sine møder, og for at antallet af nedsatte rådstuekommissioner ikke blev altfor stort, i alt fald ikke inden for hans eget ressort, hvorved ledelsen af finanserne ville have undergået en splittelse, der ikke kunne virke gavnligt på hans arbejde. Ligeledes er der også den kendsgerning at tage hensyn til, at Plessens finansstyrelse efterhånden højnede tilliden til statens finansielle situation, hvilket kan have bidraget til at fæstne det indtryk, at nedsættelse af kommissioner i så stort et antal som tidligere ikke længere var helt så nødvendig. Hertil kan så også lægges en naturlig afslappelse af udviklingen efter den hektiske begyndelse. Hvorom alting er, så ses det, at i året 1695 virkede der kun 2 kommissioner, i 1697, 1699 og 1700 kun 3. Men i 1701 stiger antallet pludselig til 10 kommissioner, der tilsammen afholdt 20 møder; man får indtrykket af, at der med den unge konge var kommet friske impulser ind i udviklingen. Dette varede dog kun meget kort, og de følgende år ebbede da rådstuekommissionernes virksomhed lige så stille ud. I 1704 var man nået ned på 1 kommission og 2 møder og i 1705 ligeledes 1 kommission men nu kun 1 møde, og denne sidste kommission, der behandlede et andragende om nedsættelse af visse islandske afgifter på grund af det fejlslagne fiskeri, nåede end ikke at afgive nogen relation til kongen.

¹ Christiansen anf. værk II, 39 ff.

² Christiansen anf. værk II, 72 og 88 ff.

Forhandlingsprotokollens beretning om mødet slutter midt i referatet af drøftelserne, og protokollens sidste hundreder af ubeskrevne sider taler deres tavse sprog om, at en udvikling hermed var ført til ende.

Den hurtige nedgang i antallet af kommissioner og møder må sikkert ses i forbindelse med den efter tronskiftet stedfundne omorganisering af ledelsen af finansstyrelsen. Iøvrigt synes Frederik IV heller ikke at have været en ligeså overbevist tilhænger af kommissionsstyrelse fremfor kollegiestyrelse, som hans far i sine senere år blev det¹, ligesom kong Frederik næppe heller følte så stor en trang til at støtte sig til en fast kreds af rådgivere, idet hans selvtillid var større. Ligeledes må der også henvises til, at kommercekollegiet genoprettedes 1704, hvorefter dette naturligt kunne overtage en del af rådstuekommissionernes opgaver. De lave tal for årene 1704 og 1705 kunne muligvis også have nogen forbindelse med kongens rejse til Norge, idet kommissionerne da ikke rigtig havde nogen at afgive deres indberetninger til, men da der ikke finder nogen opblussen af deres virksomhed sted efter hans hjemkomst, kan man med rimelighed se bort fra denne mulighed.

Overskuer man perioden 1690—1705 som helhed, vil man se, at der i de omhandlede 15 år nedsattes ialt 112 kommissioner eller mellem 7 og 8 kommissioner i gennemsnit pr. år. I dette antal er ikke medregnet den kommission, der afholdt sit første møde d. 5. november 1690, og som Christiansen² har kaldt »overrentekammeret«. Efter min mening er det ikke med rette, at Christiansen henregner denne kommission til rådstuekommissionerne. Ganske vist er en del af dens forhandlinger indført i protokollen blandt de andre kommissioners, men senere får den sin egen protokol. Dernæst er den i sig selv principielt forskellig fra de øvrige, idet den fra begyndelsen blev betragtet som en fast og stående institution, et overordnet kontrolorgan

¹ Nævnes må dog »Slotsloven paa Akershus« 1704—22, der var en slags almindelig regeringskommission til afløsning af statholderembedet. Årsagen til genoprettelsen af kommercekollegiet kendes ikke.

² Anf. værk II, 66 ff. og 93.

for rentekammeret, bestemt til at gennemgå kammerkollegiets afgørelser og derpå afgive indstilling herom til kongen. Medlemmerne skulle mødes 1 gang månedlig og kom især til at behandle den store mængde indkomne suppliker om fritagelse for skatter og eftergivelse af restancer (herunder fik en af dronningens godsforvaltere en skarp påmindelse om, at hendes majestæts skatterestancer ikke længere ville kunne tåles, og at hans høje herskab nu måtte sørge for at få bragt sagen i orden!). Der kan næppe herske tvivl om, at denne kommission — med det finansielle sammenbrud som et truende memento i baggrunden — af kongen var tænkt som en permanent institution, et nyt led i finansforvaltningen, og at det blot skyldtes Plessens myndighed, at denne for rentekammeret så ydmygende indretning igen forsvandt fra administrationen. Plessen viste jo tydeligt, da han omkring årsskiftet 1691—92 forhandlede om overtagelsen af ledelsen af finansvæsenet, at han ikke ønskede nogen over sig eller ved siden af sig. Af disse grunde har jeg ikke medregnet den blandt de øvrige kommissioner, og den figurerer altså ikke i nogen af de tal over kommissionernes virksomhed, der findes angivet på herværende sted. Dens virksomhed skal iøvrigt ikke nærmere gennemgås her, men der henvises til Christiansens grundige behandling heraf¹. Ligeledes er her ikke — også modsat Christiansen² — medtaget den gehejme finanskommission, der holdt sit første møde d. 29. oktober 1690, og som ialt mødtes 12—13 gange (det helt nøjagtige antal møder kan ikke bestemmes). At også samtliden betragtede den som ikke hørende til de almindelige rådstuekommissioner, fremgår alene af den kendsgerning, at den fik sin egen forhandlingsprotokol, der benævntes »Kongens Intrader betreffende Ao. 1691«.

Såvidt det kan ses, er det først i bemærkningerne af 3/3 1698³

¹ Anf. værk II, 66 ff.

² *ibid.* II, 73.

³ J. J. A. Worsaae: Kong Christian V's Testamenter som Tillæg til Kongeloven, 1860, 21: »Saasom vdi Een vel ordoneret suveraine regering alle forsamlinger huor Naaget tracteris, ickun bør at seeke commissions Viisz, altsaa bør ingen Collegia mere holdisz eller tilstedisz....«.

til sit testamente, at Christian V klart opstiller sine tanker om at lade kommissioner afløse kollegierne, men det vil dog være det mest naturlige, at han gennem længere tid har syslet med spørgsmålet, bl. a. fordi han — som overfor s. 270 omtalt — ikke har kunnet være uden kendskab til de store svenske permanente kommissioner. Men ligesom det var tilfældet med disse, kom rådstuekommissionerne heller ikke til at afløse kollegierne. Når man ved, at der i gennemsnit kun var 7—8 kommissioner om året, og at hver kommission afholdt nogle få møder, er det klart, at der ikke på nogen måde kunne være tale om, at den daglige administration skulle kunne klares af disse kommissioner. Gennem dem har Christian V ikke kunnet få virkeliggjort den ide, han udtrykte i testamentet. Overrentekammeret er måske tænkt som indledningen til et forsøg i denne retning, men derved blev det også i det store og hele. De bevarede kommissorier udtaler blot, at de respektive kommissioner med flid skulle overveje de i kommissorierne opstillede spørgsmål og sager og derpå tilstille kongen deres tanker herom. Kun i enkelte tilfælde ser man, at en kommission får opgaver, der går ud over overvejelser af enkelte konkrete problemer som fx. den kommission¹ der skulle undersøge spørgsmål vedrørende negotiens og kommerciens befordring, og som derfor fik ordre til for fremtiden at mødes en gang ugentlig og af og til holde kongen underrettet om drøftelsernes gang og de resultater, medlemmerne var nået til. Med så udefinerede opgaver og den halvt permanente karakter, der gaves til denne kommission, ligger det lige for, at der her var tale om noget, der i givet fald kunne have spiren i sig til et regeringskontor, så meget mere som jo kommercekollegiet var ophævet 1691, og der derfor var et tomrum i administrationen, der skulle udfyldes². Denne kommissions status

¹ III, 37 ff. 1693, 12/7.

² Det er vanskeligt at fastslå årsagerne til ophævelsen af kommercekollegiet, men det er næppe uden forbindelse med de samtidige handels- og toldforhandlinger med Nederlandene. Andre forhold må dog også have spillet ind, thi det ses, at antallet af kollegiemøder i kommercekollegiet er stærkt faldende fra 1689—91 (1689: 11; 1690: 4; 1691: 3). Allerede fra

var imidlertid et særsyn blandt rådstuekommissionerne, og vi ser da også, at det kun er indenfor det lige nævnte område, at en eller flere kommissioner kunne træde i stedet for et administrativt kontor. De øvrige kommissioner må betragtes som supplerende, sideordnede, rådgivende organer, der dels skulle behandle specielle emner med særlig sagkundskab (de kunne tilkalde særligt sagkyndige udenfor medlemmernes egen kreds), dels skulle sikre kongen, at han ikke blev skubbet til side af administrationen og holdt udenfor behandlingen af sagerne. Det er måske nok det sidste, der har været det afgørende for Christian V, men som andetsteds¹ omtalt, opnåede han kun herigennem at blive afhængig af en endnu snævrere kreds af embedsmænd end før, nemlig af de få ledende mænd, der gik igen fra kommission til kommission, og som også på andre områder var hans særlige rådgivere. Testamentets tanke om kommissionsstyrelse er iøvrigt i sig selv ganske utopisk, thi hvordan skulle land og rige styres af kommissioner, udnævnt ad hoc af kongen, hvordan skulle de tusinder af små og store sager behandles? Dertil krævedes — og kræves — en administration med faste rammer, og ville kongen bruge kommissioner hertil, måtte han gøre dem stående, hvilket igen vil sige, at han blot havde fået en ny administration i stedet for den tidligere. Derfor blev rådstuekommissionerne i alt væsentligt kun et tillæg til den allerede bestående forvaltning, og bl. a. derfor trådte de så hurtigt igen væk fra skuepladsen, da Frederik IV havde gjort sine første skridt med reformarbejdet inden for statsadministrationen.

Efter disse bemærkninger kan vi nu gå over til at betragte de områder af samfundslivet, inden for hvilke rådstuekommissionerne udfoldede deres virksomhed. De af kommissionerne behandlede emner kan inddeles i følgende 6 hovedgrupper, idet

1690 er kommercekollegiet således ved at have udspillet sin rolle. (Kbh. Stadsarkiv. Kommercekoll. arkiv. Forh.prot. 1680—1691). En gennemgang af den nederlandske gesandt Robert Goes' indberetninger fra det danske hof 1687—1691 har desværre heller ikke givet noget resultat (RA. Filmsamlingen).

¹ Se s. 296 f.

der dog for den sidstes («diverse») vedkommende henvises til s. 288 f, hvor der er foretaget en nærmere specifikation af den:

1) Handels- og toldspørgsmål	53	komm.
2) Skatter, eftergivelse af disse samt andre nådesbevisninger	14	—
3) Håndværk og industri, herunder tildeling af privilegier	13	—
4) Købstadsforhold, herunder København	8	—
5) Militære spørgsmål.....	7	—
6) Diverse.....	17	—

Af denne opstilling ses overordentlig tydeligt, på hvilket område rådstuekommissionernes fornemste virksomhed faldt, nemlig indenfor handels- og toldsagerne. De 53 kommissioner her er et prægnant udtryk for kongens og regeringens bestræbelser på at bringe handelen, både den indenrigske og den udenlandske, på fode og udnytte de gunstige muligheder for den neutrale skibsfart, som disse for Europa urolige krigsår frembød. Inden for gruppen handel og told findes behandlet såvel de største som de helt små sager. Af de første kan nævnes kommissionen angående indretning af en ny toldrulle og om toldforpagtningen¹, om navigationens og kommerciens fortsættelse², om genoptagelsen af handelen på Nordrusland (Kolahalvøen), som nogle københavnske købmænd ville søge at nå frem til til trods for, at et udsendt skib nogle år i forvejen var forsvundet i polarhavet³. Endvidere forhandlede om oprettelse af en grønlandsfart, efter at de »trafiquerende« i hovedstaden havde foreslået, at de penge, de havde tilgode for opbringelser af deres skibe i England, Holland og Frankrig, kunne kongen låne dem strax mod, at de sattes i et grønlandsk kompagni med 14—15 skibe⁴. Det skortede åbenbart ikke den københavnske handelsstand på foretagsomhed og virkelyst, og man var ikke bange for at løbe en risiko. Endelig

¹ I, 71 f, 1691, 2/3.

² I, 196, 1691, 16/6.

³ IV, 34, 1696, 26/3.

⁴ IV, 63, 1697, 16/8. Kommissionen afviste forslaget men tilbød at udvirke privilegier for købmændene, hvis de selv kunne skaffe kapitalen.

droftede en kommission i 1698 betimeligheden dels af at udstede forbud mod udførsel af al slags korn af Danmark og dels af at få fastsat en rimelig pris på kornet¹. Fra disse vigtige og omfattende emner må det for kommissionsmedlemmerne have været en ren lise at diskutere, hvorvidt gods fra Guinea-kysten måtte losses i Hamburg i stedet for i Glückstadt, når havneforholdene gjorde det påkrævet², eller om, hvorvidt de københavnske mølleejere havde ret i deres klager over den måde, hvorpå told og accise ramte dem³. Grunden til, at dette sidste spørgsmål skulle behandles af en kommission og ikke, som man på forhånd skulle tro, af rentekammeret, var den, at møllejerne allerede havde klaget til Plessen, men denne havde intet foretaget sig i sagen. Det kan forekomme at være noget af et unødvendigt skridt, en omvej, i en sådan anledning at nedsætte en kommission, der vel at mærke skulle behandle klagen over accisespørgsmålet, ikke over rentekammeret. Indirekte ville kommissionen nødvendigvis også komme til at beskæftige sig med rentekammerets passivitet, og helt mærkeligt bliver det derfor, at dettes chef, Plessen, selv fik sæde i kommissionen og derigennem ville komme til at behandle sin egen embedsførelse.

Den næststørste gruppe — når bortses fra »diverse« — udgøres af behandlingen af problemer vedrørende beskatningen. Der behandlede her spørgsmål om pålægning af nye skatter, fx. fortifikationsskatten⁴ med et forventet udbytte på over 500.000 rdl., og en ny kop- og kvægskat⁵, hvor kommissionens arbejde bestod i at afgive betænkning over en indstilling, som kammerkollegiet havde indsendt til kongen. Ved behandlingen af fortifikationsskatten optrådte rådstuekommissionen tillige som ligningskommission, idet man opstillede omfattende lister over,

¹ IV, 147, 1698, 16/6. Hans Nansen d. y. gik under forhandlingerne stærkt imod at fastsætte priser på korn, idet efterspørgslen nok skulle regulere disse, men de øvrige medlemmer tog ikke hensyn til disse liberale anskuelser, der ville skabe dyrtid for de ringere stillede.

² II, 32, 1691, 29.10.

³ II, 267, 1693, 20.2.

⁴ I, 97 ff, 1691, 26.3.

⁵ II, 73 f., 1692, 4.1.

hvad enkeltpersoner og institutioner sandsynligvis kunne give i skat. Selvom flere af medlemmerne tilhørte kammerkollegiet, forekommer det alligevel upraktisk at lade kommissionen udføre dette store, rent administrative arbejde. Også spørgsmålet om ligning af en havneskat på hovedstadens indbyggere til Højbroes nødvendige reparation og kanalens uddybning drøftedes af en kommission¹. Det andet store arbejdsområde indenfor denne gruppe var behandlingen af den strøm af suppliker om nedsættelse af skatterne og eftergivelse af restancer, der indkom fra såvel privatpersoner som institutioner og kommunale myndigheder. Som eksempel herpå kan anføres en supplik fra Københavns magistrat om nedsættelse af kopskatten² og om, at der ikke burde gøres forskel på de enkelte handlende og håndværkere (naturligvis under forudsætning af at deres økonomiske omstændigheder var ensartede). Efter det behandlede materiale at dømme synes der iøvrigt ikke at have eksisteret faste retningslinjer for, hvilke sager der skulle behandles i rentekammeret, og hvilke der skulle drøftes i en rådstuekommission. Ser man på de kommissionerne forelagte sager som helhed, kan der formentlig opstilles den formodning, at det normalt var sager af noget større rækkevidde, der kom for i kommissionerne, hvad der i og for sig var det naturligste, når man nu havde valgt at bevare det vante administrationsapparat. Heraf kan da vel drages den slutning, at kongen ikke for alvor havde tænkt sig at erstatte rentekammeret med kommissioner. Hans udtalelse i testamentet 1698 bliver da ikke let forklarlig; den er måske — når det kommer til stykket — mere eller mindre kun en flyvegrille.

Dernæst kommer gruppen håndværk og industri med 13 kommissioner. Som det på forhånd var at vente, udgjordes en del af kommissionernes arbejdsstof af klager fra laugene over indpas i deres næring fra uorganiserede næringsdrivende. Organisationerne kendte kun een måde at forsvare sig på overfor dem, der stod uden for rækkerne, nemlig at klage til øvrigheden

¹ II, 279 ff, 1693, 22.2. Se også min afhandling herom i Historiske Meddelelser om København, 4. r., 7, 1959, 419—23.

² II, 127 ff, 1692, 7/5.

for at opnå dennes beskyttelse. Man ser således Københavns bryggerlaug være en hyppig gæst i rådstuen for slottet på grund af laugets stadig standende krig med byens talrige kroejere, der helst ville købe billigere øl end det, de kunne erholde hos laugsbrødrene, og som derfor købte deres øl enten hos smuglere eller hos fribryggere¹. Vigtigere end disse problemer, samfundsøkonomisk set, var dog bestræbelserne på at hjælpe landets erhvervsliv i vejret ved oprettelsen af nye industriforetagender m. m., hvorved uafhængigheden af udlandet ville styrkes. Kommissionerne fik forelagt adskillige forslag i denne henseende, hvad der ikke kan undre i denne på mere eller mindre fantastiske projekter så rige tidsalder. Opgaven var her først og fremmest at skille kærner fra avner, at se hvad der havde grokraft, og hvad der fra begyndelsen var dødfødt. Således godkendte en kommission en ansøgning fra Gerhard Treschow i Kristiania, der ønskede at få privilegier for en krudt- og papirmølle, han ville oprette på sin gård Bjølsen². Ligeledes godkendtes Etienne de la Fosses tilbud om at indrette manufakturer i børnehuset på Christianshavn³. Den fra Frederiksbergs historie kendte regimentskvartermester Georg Julius Wodroff indsendte et stort projekt om oprettelse af en valkemølle og et uldmanufaktur ved Skt. Jørgens sø, hvor han i forvejen var begyndt at indrette sin virksomhed, og hvorefter han også ønskede selv at sælge sine produkter, altså gå uden om laugene, hvilket sidste kommissionen⁴ dog ikke kunne godkende. Denne kommission fik iøvrigt også forelagt et projekt fra en Peter Friborg om en »banco«, der dog pure afvistes som »impracticabel«. David Heusler fra Rendsborg ansøgte kongen om at få monopol på

¹ I, 177 ff, 1691, 8 6 og II, 122 f, 1692, 7 4.

² IV, 47, 1696, 12 8.

³ III, 428, 1695, 28/2. Efter at de la Fosse havde begyndt sit arbejde i børnehuset, måtte kommissionen næste år (IV, 8, 1696, 6/2) sætte ham alvorligt i rette på grund af den dårlige forplejning, han bod sine arbejdere. Se endvidere Axel Nielsen: *Industriens Historie i Danmark I*, 1943, 130 f.

⁴ IV, 327, 1701, 27,10. Se også E. Nystrom: *Frederiksbergs Historie III*, 1953, 51—55 og Axel Nielsen *anf. værk I*, 136 f. og 138 ff.

at forsyne landet med stål¹. Kommissionen afkrævede ham først prøver på det stål, han ville levere og derefter underkastedes stålet adskillige prøver hos smedelaugene og på Holmen. Da disse faldt gunstigt ud, indstillede kommissionen ham til at erholde monopolet for både Danmark og Norge.

De sager, der inden for dette område blev fremsendt til kommissionerne, er efter deres art ikke egnede til på forhånd at vække forundring, eftersom kommercekollegiet, under hvis ressort de naturligt henhørte, som nævnt var blevet ophævet 1691. Hvad der derimod forundrer, er det såre beskedne omfang, denne gruppe indtager. 12 sager ialt over en periode på 15 år — altså i gennemsnit ikke 1 sag om året — forekommer såre forbavsende i en merkantilistisk tidsalder og i en stat, der skulle prøve at bringe økonomien på fode. Forklaringen herpå er naturligvis heller ikke den, at der ikke har været flere sager end disse, men at de er gået uden om rådstuekommissionerne og er blevet expederet gennem Danske Kancelli eller rentekammeret². Derimod savner man en fyldestgørende forklaring på, hvorfor netop disse 12 sager er blevet forelagt kommissionerne, thi der ses ikke ved behandlingen af dem at have været foretaget principielle drøftelser, der kunne have givet anledning til at give dem en eller anden form for særbehandling, ligesom sagerne heller ikke i sig selv har en så særpræget karakter, at den kunne betinge en sådan. Den foretagne fordeling af sagerne har i det hele et noget tilfældigt præg over sig. Netop dette felt, synes man, kunne have været et righoldigt arbejdsområde for rådstuekommissionerne og sagerne dertil velegnede til kommissionsbehandling. Ydermere var Jens Juel, »Sjælen i sin Tids danske Merkantilisme«³, stående medlem af kommissionerne, og alligevel blev resultatet, som det er vist, at sagerne fortsat behandlede af de faste regeringskontorer. For de sagers ved-

¹ IV, 341, 1701, 9, 11.

² Se S. Nygård: Fortegnelse over kgl. Resolutioner gennem Rentekammeret 1660—1719, diverse år (Rigsarkivet).

³ Dansk biografisk Leksikon XII, 1937, 103. Fra 1670 var Juel vicepræsident i kommercekollegiet, og senest fra 1680 præsident for det.

kommende, som angik rentekammeret, kan vi måske i denne tilbageholdenhed spore Plessens trang til at hævde rentekammerets selvstændighed.

Angående gruppen købstadsforhold gør det samme sig gældende, som er anført under den foregående gruppe. Netop købstæderne, deres udbygning og forskønnelse havde i høj grad statsmagtens bevågenhed, og der var her meget at gøre også for et ekstraordinært forvaltningsorgan, men ikke desto mindre var det kun få sager, der overdroges kommissionerne til diskussion. Ganske vist var der her in mellem adskillige store og vigtige sager som fx. genopbygning af et helt kvarter i Bergen by, som var nedbrændt, og hvorom et udvalg af byens borgere var taget til hovedstaden for at bede om hjælp¹. Efter brandkatastrofen i samme by 1702 19/5 nedsattes ligeledes en kommission², der skulle deliberere over et forslag om genopbygning fra vicestatholder Frederik Gabel, der indkaldtes til møde sammen med byens præsident Gerhard Dysseldorf, amtmand C. Heidemand og kommerceråd J. Thormøhlen som særligt sagkyndige. Tidligere havde en anden kommission beskæftiget sig indgående med brandvæsenet i hovedstaden³. Der er ved denne kommission det særlige, at dens medlemmer samtidig var hoveddirektører for brandvæsenet i København, hvorfor de på dette område havde en udøvende magt, der ellers ikke kendes hos de sædvanlige rådstuekommissioner. Således traf den selv bestemmelse om de forskellige brandkassers fremtidige placering og gav på egen hånd magistraten ordre til at udbetale erstatninger og belønninger til tilskadekomne brandfolk. Hvor det drejede sig om ligning af en ny skat til brandvæsenet og inddrivelse af ældre restancer i lygte- og sprøjteskatten, måtte man

¹ II, 150, 1692, 9.6.

² IV, 456, 1702, 9/8. Protokollen nævner, at man adskillige gange havde været i konference herom tidligere, men den anfører samtidig kun dette ene kommissionsmøde. Der er ikke noget der tyder på, at man er gået over til mere kortfattede resumeer; forklaringen er vel den, at man for tilkaldelsen til rådstuen har sat sig i bevægelse for hurtigst muligt at kunne yde den brandhærgede by undsætning.

³ II, 159, 1692, 31/8.

dog afvente kongens afgørelse. Det samme var tilfældet, da der skulle ansættes en ny chef for brandvæsenet. Samtidig med disse store sager beskæftigede man sig med helt små, således om at flytte amagerkonernes studepladser fra Højbro til slotsbroen for at holde Højbrostræde fri i hele dens bredde, og om det københavnske publikums handel med en uorganiseret slagter udenfor Vesterport¹.

Om de 7 militære spørgsmål, der på de 15 år blev forelagt kommissionerne, er der derimod det at sige, at de alle synes at have været af større betydning. Der drøftedes her soldaterudskrivning af jordegodset i Danmark². Endvidere kammerråd Johan Neves forslag om dragonernes forlægning i barakker og oprettelse af et nyt nationalt dragonregiment i Holsten³. Året efter drøftedes generalkommissariatets forslag om påbydelse af en hartkornskat til at dække udgifterne ved munderingen af landmilitseren. Kommissionen gik imod kommissariatets forslag, da kongen både havde lovet frihed for extra udgifter i forbindelse med landmilitseren, og da bønderne i forvejen var så hårdt beskattede, hvilken holdning hos kommissionsmedlemmerne kan forklares ved, at de fleste var godsejere og derfor hæftede for deres bønders skatter. På linje hermed var kommissionens forslag om afskaffelse af frie rejser og kørsler mod pålæg af en lille skat; kørslerne skulle så betales med rede penge; netop kørslerne var jo en hård plage for bønderne⁴. Munderingspengene kunne iøvrigt tages fra rytterpengene og ved at lade de ikke-indrulerede betale. Næste år behandledes spørgsmålet om, hvorledes man lettest kunne gøre de på rytter-godset udskrevne dragoner

¹ IV, 270, 1700, 22/12.

² IV, 44 a 1696, 10/6. Der er den ejendommelighed ved denne kommissions forhandling, at kun en del af dem er indført i protokollen på et indheftet blad, men alle vota findes i bilagspakken.

³ IV, 521, 1703, 21 3. Kommissionens eneste forslag til kongen var, at der på grund af de hermed forbundne meget store udgifter burde ned-sættes endnu en kommission til at overveje sagen.

⁴ Frikørslerne fortsatte dog endnu i lang tid derefter til stor skade for bønderne, se Edv. Holm: Danmark—Norges indre Historie 1660—1720, II, 1886, 283.

⁵ V, 144, 1704, 20/2.

beredne⁵. Af kommissionens udtalelser ses det, at man endog vovede at kritisere majestætens forslag, selvom det naturligvis skete i dybeste devotion. Man kan undre sig over, at der netop under den til det yderste militære kong Christian V, for hvem beskæftigelsen med krigsmagtens anliggender stedse var en sand fornøjelse, ikke er blevet behandlet flere sager end disse, men forklaringen herpå ligger sandsynligvis deri, at netop på det militære område var kongen i forvejen i nærmere kontakt med sagerne end indenfor de civile administrationsgrene. Der var ikke noget kollegium indskudt her mellem kongen og hærmagten, og han behøvede derfor kun i mindre omfang at benytte et kontrollerende organ som en kommission i rådstuen.

Endelig er der den gruppe, der i det foregående er kaldt diverse, og den omfatter, som naturligt er, de forskelligste sagsområder, der her skal specificeres nøjere. En af de herunder anbragte kommissioner har et særpræg over sig, der kunne gøre det tvivlsomt, om den virkelig hører hjemme i rækken af rådstuekommissioner¹. Det drejer sig om den kommission, der først udarbejdede planerne for indrettelsen af det ridderlige akademi i København², og som dernæst, lige til 1695, stadig arbejdede med akademiets problemer, som fx. statutter, disciplinære spørgsmål, reparationer af akademibygningen osv., med andre ord, kommissionen var en slags bestyrelse for akademiet, hvor dettes overhofmester, Wiglas v. Schindel, henvendte sig i snart sagt alle mulige spørgsmål. Kommissionsmedlemmerne (U. F. Gyldenløve, Rewentlow, Jens Juel, C. S. v. Plessen, A. L. Knuth, Frederik Gabel, M. Moth, v. Jessen og biskop Hans Bagger) benævntes da også snart akademiets patroner, men kunne åbenbart selv kun tage beslutning i helt små sager, hvorimod de om større sager skulle indsende en relation til kongen, der derpå resolverede sig i gehejmekonseillet. I løbet af 1694 og 1695 begynder kommissionen iøvrigt også at behandle sager, der ikke var blevet den forelagt gennem en kgl. ordre, men afgørelsen træffes dog stadig af kongen. Da Wiglas v. Schindel døde 16 3

¹ Cf. ovenfor om kommissionen om brandvæsenet i København.

² II, 23, 1691, 21.9 og II, 83 ff, 1692, 22 1.

1695, var akademiet, der under ham havde været en blanding af en privat entreprise og en offentlig institution, i en sorgelig forfatning. Kommissionen udarbejdede derefter nye statutter, efter hvilke akademiet blev en ren kgl. stiftelse. Samtidig hermed afskaffedes patron-institutionen, og den nye overhofmester, den dygtige og myndige Marcus Gjøe, skulle herefter på egen hånd lede akademiet. Statutterne approberedes af kongen 14/9 1695¹.

Også andre administrative forhold beskæftigede rådstuekommissionerne sig med. Fx. skulle en kommission² bringe børne- og pesthusets regnskaber i orden, i hvilken anledning alle dalevende direktører og kasserere indkaldtes til forhør. I 1691 var der opstået strid mellem stiftamtmandene i Viborg og Århus, Mogens Skeel og Niels Friis om, under hvem af dem Sønderlyng herred i verdslige sager skulle svare, og de to høje herrer indkaldtes til forhør³. Langt vigtigere end disse sager var dog drøftelserne om forslag til instruxer for rigets højeste embedsmænd efter tronskiftet. Den pågældende kommission⁴, der bestod af Reventlow, C. Lente, Christoph Blome, Ditlev Wibe og Chr. Sehested, fik forelagt udkast til instrux for 1) storkansleren, 2) gehejmekonseillet, 3) oversekretærerne for Danske og Tyske Kancelli, 4) borgretten, 5) hofretten, 6) Holmens admiral, 7) admiralitetskollegiet, 8) landetatens deputerede og 9) søetatens deputerede. Man kunne have forventet, at de fem høje kommissionsherrer ville have benyttet den givne lejlighed til at forsøge at gennemføre reformer inden for forvaltningen eller dog i det mindste i deres relation til kongen at vise, at de grundigt havde gennearbejdet det dem forelagte materiale, men i den henseende bliver man skuffet. Relationen udmærker sig kun ved en udførlig behandling af instruxen for storkansleren og ved såre sparsomme bidrag til de øvrige instruxer. Storkansler

¹ Se W. Norvins afhandling i Hist. Medd. om København. 2. rk., V, (1931—33), 146 ff.

² IV, 43, 1696, 5/8.

³ II, 74, 1692, 18/1.

⁴ IV, 508, 1702, 22/11.

Reventlow var her med til at revidere forslaget til instrux for ham selv, og det mærkes overordentlig tydeligt, thi samtlige kommissionens rettelser gik ud på at udvide hans beføjelser. Således foresloges, at han alene skulle forelægge *alle* sager i konseillet, og at udlandets gesandter altid skulle henvende sig til ham, før de måtte komme i audiens hos kongen¹. Resten af denne kommissions relation er det næppe værd at fordybe sig i. Det må dog anføres, at instruxen for gehejmekonseillet er affattet på tysk i modsætning til de andre, der er på dansk, men det skyldes måske, at flere af konseilsmedlemmerne ikke læste dansk. Det er mærkeligt, at Reventlow kunne vinde de øvrige medlemmers bifald til denne betydelige udvidelse af sit myndighedsområde, og at de andre — i alt fald tilsyneladende — ikke fik noget til gengæld i form af lignende magtforøgelser indenfor deres embedsområder — Wibe og Sehested var jo oversekretærer i henholdsvis Danske og Tyske Kancelli, og deres instruxer skulle også behandles af kommissionen.

Et par andre kommissioner behandlede mønt-, mål- og vægtforhold i rigerne, og af begge var Ole Rømer medlem². Den ældste af disse diskuterede toskillingers og anden småmønts afskaffelse samt Holstens forsyning med mønter. Kommissionens relation til kongen herom byggede på en memorial fra Rømer³, i hvilken han bl. a. fremstillede, hvorledes Greshams lov også ville træde i kraft for kongens riger, hvis man slog dårligere mønt end den eksisterende. Kommissionen af 1699 skulle behandle nogle mangler i mønt- og vægtforordningen af 10. januar 1698, som Reventlow havde gjort opmærksom på. Også denne kommission byggede på en memorial fra Rømer om vægt og mål⁴.

¹ Den endelige instruktion (16/1 1703) pålagde Reventlow at forelægge alle sager i konseillet, men bestemte også, at udlandets gesandter altid skulle henvende sig til kongen først. Da Kanc.s instruktionsbog 1698-1730, nr. 128, s. 124-128. Rigsarkivet.

² II, 255, 1693, 25/1 og IV, 212, 1699, 28/12.

³ II, 283-86.

⁴ Det var Rømer, der havde indført et rationelt system for mål og vægt ved forordningen af 1. maj 1683.

Rådstuekommissionerne kom også til at beskæftige sig med et spørgsmål, der på denne tid trængte sig frem, nemlig enke- og alderdomsforsørgelsen. I 1694¹ diskuteredes oprettelsen af et livrentesocietet i København. 1701 fremkom Johann Hermanni med et projekt til indrettelse af en enkekasse. Kommissionen² kunne ikke anbefale enkekassen i den skikkelse, Hermanni havde foreslået, men anbefalede principielt tanken. Efter forslagsstilleren skulle de indbetalte bidrag anvendes til at fremme Grønlandshandelen, og kongen billigede hans forslag og forlangte udstedt en oktroy for denne handel, men sagen strandede på, at Hermanni, da det kom til stykket, ikke kunne stille den forlangte kaution, hvorfor projektet ikke kom til nogen »fuldkommen endskab«. Først 1707 oprettedes en enkekasse for landmilitæretaten, og den almindelige enkekasse indstiftedes så sent som 1775.

Christian V havde i sit testamente nævnt landbruget først blandt de erhvervsgræne, hvoraf landets velfærd afhang. Man kunne derfor vente, at landbospørgsmålet måtte være at finde blandt de vigtigere arbejdsområder for kommissionerne, og det så meget mere, som der i høj grad trængtes til reformer på dette felt. Under Christian V beskæftigede kommissionerne sig imidlertid kun med et eneste spørgsmål, og det var tilmed kun om den post i skovforordningen, der omhandlede plantningen af nye træer efter fældning af gamle³. Under Frederik IV derimod nedsattes en kommission⁴, der skulle udtale sig om det yderst vigtige spørgsmål om ophævelsen af vornedskabet for bønder, der efter tronbestigelsen var født på de kgl. godser på øerne (undtagen Fyn) og på alt gejstligt gods samt universitets-, hospitals- og skolegods. Trods forskellige opfattelser hos de enkelte medlemmer enedes man dog tilsidst om at anbefale ophævelsen på

¹ III, 240, 1694, 14/3.

² IV, 276, 1701, 12/1 og IV, 307, 1701, 20/4.

³ IV, 50, 1696, 12/8. Kongens egenhændige resolution blev påtegnet relationen (»Dette skal saalediss expedieris«), hvilket ellers yderst sjældent skete.

⁴ IV, 349, 1701, 15/12.

de kgl. godser m. m., hvorefter man gik ud fra, at de private godsejere nok skulle blive tvunget til at følge efter. Det vil være af interesse at foretage en kort gennemgang af de 9 kommissionsmedlemmers vota. Gothart Braem ville ophæve vornedskabet ud fra den betragtning, at den dygtige godsejer nok skulle få sine gårde besat alligevel, ligesom det skete på Fyn og i Jylland. Rosenkrantz gik ind for en gradvis ophævelse og således, at den, der havde en gård, skulle blive på den sin livstid. Sehested, Krag og Wibe sluttede sig til Braem, Wibe fordi han mente, at ophævelsen netop ville standse karlenes flugt fra landbruget. Lente stillede sig stærkt tvivlende, men mente, at det ville være godt, hvis kongens hensigt opnåedes. Krabbe gik imod, da ophævelsen ville være til ulykke for godsejerne, og karlene ville søge til Skåne og Halland. Plessen gik meget stærkt imod. I stedet, mente han, burde tilsynet med bøndernes forhold være bedre og deres kontributioner nøje fastsættes. Men gennemfører kongen ophævelsen på sine godser, må man være konsekvent og gennemføre den over hele landet. Ikke desto mindre stemte Plessen i sidste møde for relationen til kongen¹. Endelig udtalte Reventlow, at vornedskabet overalt burde ophæves.

To af kommissionerne fik til opgave at drøfte mulighederne for ophjælpning af hele rigsdele. Norges statholder, U. F. Gyldenløve, havde til kongen indgivet et forslag til almuens lettelse i Norge, der afgiver vidnesbyrd om den varme og interesse, han nærede for landets lavere samfundsklasser. Det, han foreslog, var især skattelettelse og afskaffelse af den militære execution. Kongen tog sig forslaget til efterretning og påbød flere af de foreslåede lettelse².

En supplik fra indbyggerne på Island, repræsenteret ved lagmand Lauritz Christensen Gøttrup, havde indsendt et klageskrift til kongen og fremstillede heri landets slette tilstand forårsaget af misvæxt og dyrtid³. Til landets bedre forsyning med

¹ Det ses ikke af kildematerialet, hvorfor Plessen fraveg sit oprindelige standpunkt.

² II, 257, 1693, 25, 1. Cf. Edv. Holm anf. værk I, 169.

³ IV, 334, 1701, 26/10.

de nødvendigste varer ønskede man nu handelen organiseret i et kompagni. Kommissionen, der også talte amtmanden på Island Chr. Müller og amtmand over Nordlandene Chr. Heide-
mann, men derimod betegnende nok ikke stiftamtmanden¹, kom til det resultat, at mange af ulykkerne deroppe skyldtes gods-
ejernes hårdhed og den yderst slette administration, og at der derfor burde sættes ind på disse punkter.

Enkelte kommissioner behandlede juridiske sager. I et par af disse tilfælde ses det, at rådstuekommissionerne har været anvendt som en slags reduktionskommissioner, hvilket fx. var tilfældet med den, der behandlede sagen om, hvorvidt Hørbygaards gods på Sjælland ikke burde være hjemfalden til kronen². En anden sag drejede sig om, at baron Winterfeldt havde annekteret Vindeby præstekald på Lolland, hvorefter baronen havde indsat en præst i det til trods for, at kaldsretten tilhørte kongen³. Sagen sluttede med, at biskoppen, baronen, præsten og forvalteren i Danske Kancelli fik tildelt skarpe reprimander. I andre tilfælde har kommissionerne indtaget en stilling, der nærmede sig en domstols. Det var således tilfældet med en kriminalsag i Roskilde, hvor man havde mistanke om, at der var sket et giftmord på et vidne i sagen⁴. Kommissionen forhørte her både de i sagen indblandede og andre vidner, før den sendte sin indberetning til kongen. Forklaringen på, at der nedsattes en kommission i denne anledning, skal formentlig søges deri, at kongen også ønskede drøftet, hvorledes undersøgelser af denne art bedst kunne tilrettelægges i fremtiden. En anden kommission⁵ behandlede arvegangen efter Christian Juel, nemlig hvorvidt baroniet Rösensten skulle tilfalde hans enke eller hans børn. Boets executores, U. F. Gyldenløve og Jens Juel, havde indgivet en relation til kongen herom, og de blev nu selv medlemmer af

¹ 1684 blev Ulrik Christian Gyldenløve 6 år gammel udnævnt til stiftamtmand på Island.

² I, 1, 1690, 11/7.

³ I, 154, 1691, 11/5.

⁴ I, 11, 1690, 13/11.

⁵ II, 63, 1691, 30/12.

kommissionen sammen med Reventlow, Moth og v. Jessen. Det var af principiel betydning at få klare retsregler for den endnu unge højadel, og derfor var det vel, at kommissionen blev nedsat, ligesom sagen utvivlsomt rummede også lovforklæringsvanskeligheder.

Der har nu været givet et indtryk af de områder, hvor rådstuekommissionerne øvede deres indsats, og hvor forskelligartet denne var. Oplysende er det dog også at notere sig, på hvilke felter kommissionerne blev holdt ude. Der kan her først og fremmest nævnes udenrigspolitikken, dette fyrsternes yndlingsgebet. Et rent udenrigspolitisk emne er aldrig blevet forelagt kommissionerne, og i de tilfælde, hvor deres behandling af en sag tangerede den ydre politik, ser man da også, at de kommitterede øjeblikkelig styrer uden om den med en henvisning til, at dette tør de ikke tage stilling til. Da fx. en rådstuekommission i 1692 skulle undersøge et projekt om defensionsskibe¹, mente kommissionen, at den ikke turde fortsætte sine forhandlinger på grund af forholdet til Nederlandene, idet Danmark stod over for at skulle afslutte en traktat med dem, hvori spørgsmålet om defensionsskibe ville indgå. Det ville dog have været naturligt, om kommissionen havde fortsat sine overvejelser, der derpå kunne have tjent de danske forhandlere til orientering. Det nærmeste, nogen kommission kom til udenrigspolitikken, var behandlingen af spørgsmålet om de engelske og hollandske opbringelser af danske og norske skibe og redernes krav om erstatning herfor². Kommissærernes opgave var her først og fremmest at efterprøve de krav og regninger, der var indsendt til admiralitetet, men efterhånden udvidedes dens kompetence — hvilket skete, såvidt det kan ses, uden noget direkte kongebud — således, at et lille underudvalg³, bestående af Reventlow og Juel, optog forhandlinger med den nederlandske gesandt Robert

¹ II, 185 ff., 1692, 3/11.

² III, 37 ff., 1693, 12/7. Se endvidere L. Laursen: Danmark — Norges Traktater IX, 1933, 141 ff.

³ IV, 40, 1696, 23/4.

Goes. Det vil i denne forbindelse bemærkes, at der hele tiden kun var tale om et rent pengemæssigt mellemværende mellem de to stater.

Et andet område, som heller ikke blev lagt ind under rådstuekommissionerne, var regnskabsrevisionen. Vi hører kun om et eneste tilfælde, og det var endda af meget underordnet art, nemlig den ovenfor (s. 289) omtalte revision af børne- og pesthusets regnskaber for en længere årrække. Netop revisionen i den centrale finansforvaltning måtte ellers have været et felt, hvor kommissioner kunne have arbejdet med stort udbytte ved en almindelig ansporing til flid og påpasselighed, thi det var en kendt sag, at der i de forskellige revisionskontorer lå ureviderede regnskaber i store mængder¹. Ligeledes kunne kommissioner med held have været sat ind i arbejdet med inddrivning af skatterestancer, der ofte gik mange år tilbage i tiden, og som androg meget store beløb, der ville have været særdeles kærkomne i statskassen. Bortset fra den indsats, der i denne henseende blev ydet af det såkaldte »overrentekammer« (se ovenfor s. 277), hører vi heller ikke noget om, at dette skulle have været tilfældet. Der er næppe tvivl om, at det her igen er Chr. Sigfr. v. Plessen, der har sørget for at hindre dette, der, hvis det var kommet til udførelse, ville have betydet et væsentligt indgreb i hans finansstyrelse.

Kommissionernes medlemmer.

Efter at der nu er foretaget en kortere gennemgang af de sagsområder, som rådstuekommissionerne beskæftigede sig med, vil det være på sin plads at se nærmere på de mennesker, der

¹ 1719 fandtes fx. – iflg. renteskriver J. F. Brandts indberetning – ved rentekammerets tyske assignationskontor af ældre, uafsluttede regnskaber: toldregnskaber fra Gottorp 1650, flensburgske amtsregnskaber 1671 og kasseregnskaber fra Amsterdam 1688. Rigsarkivet. 1719–20 rentekammerforestillinger ang. rentekammerets reorganisation.

var medlemmer af disse. Det er med rette blevet fremhævet af C. Christiansen¹, at kongen mente at komme til at stå friere, når behandlingen af sagerne skete i kommissioner, til hvilke han kunne kalde dem, han ville, og Christiansen har også ret i sin antagelse af, at det gik lige modsat kongens ønske, idet han blot blev endnu mere afhængig af den snævre kreds, der gik igen fra kommission til kommission.

Denne kreds bestod, som det vil ses af nedenstående fortegnelse, af kongens mest fortrolige rådgivere, dem han havde størst tillid til. Når kongen således udvalgte de samme mænd til både at lede administrationen og til at have sæde i kommissionerne, havde han dermed afskåret sig selv fra ad denne vej at modtage nye impulser, og tillige må man betone, at hans kontrol med forvaltningen derved i nogen grad gjordes illusorisk. Dette forhold skyldtes sikkert også for en del, at den ældre enevælde altid manglede kvalificerede kræfter inden for statsstyrelsen. Der er i Christiansens fortjenstfulde værk imidlertid ikke fremlagt beviser for, at det virkelig forholdt sig således som her anført, og vi skal derfor nu forsøge at indkredse den gruppe af personer, der dannede kernen i rådstuekommissionerne, thi en sådan kerne fandtes virkelig.

Det er på dette sted ikke meningen at remse navnene op på alle de 80 personer, der i de 15 år fik sæde deri². Langt de fleste af disse optræder nemlig kun i få af kommissionerne i specielle anliggender, hvor deres fagkundskab kunne være nyttig, eller hvor det på anden måde var nødvendigt, at netop de var med. Tydeligt adskilt fra denne store variable gruppe, som senere skal iagttages nærmere, finder vi derimod en ganske snæver kreds af mænd, 10 ialt, hvis deltagelse i kommissionerne er så omfattende, at det berettiger til at betegne dem som rådstuekommissionernes rygrad, deres faste stok.

Disse 10 mænd var, ordnet efter det antal af kommissioner, hvori de deltog:

¹ Anf. værk II, 8.

² Navnene findes sammen med yderligere oplysninger anført i bilaget.

	Kommissioner	Moder
Conrad Reventlow .	105	244
Mathias Moth	88	208
Jens Juel	66	171
Th. B. v. Jessen	65	148
U. F. Gyldenløve	55	130
Niels Benzon	54	132
Jens Harboe	53	124
Peter Brandt	50	114
Chr. Sigfr. v. Plessen	45	102
Ditlev Wibe	21	50

Et blik på listen vil vise, at vi her står overfor styrelsens ledende mænd. P. Brandt var ganske vist efter sin fiasko som finansleder afskediget som overrentemester i 1692, men han fortsatte alligevel i adskillige år derefter en intensiv deltagelse i kommissionerne, hvilket viser, at kongen trods alt havde bevaret sin tiltro til ham. U. F. Gyldenløve bestred vel ikke nogen større administrativ stilling i Danmark, men var til gengæld Norges statholder gennem en menneskealder. Hans gentagne lange ophold i Danmark gjorde det dog muligt for kongen at udnytte hans erfaringer på forskellige områder, men med Christiansen¹ at antage, at han overvejende deltog i drøftelser af norske forhold, er ikke rigtigt, han tog del i kommissioner angående alle mulige forhold, deriblandt naturligvis også de norske, som ved den lejlighed da han selv fremlagde sit eget forslag til almuens lettelse i Norge². Mathias Moths deltagelse ophørte — med undtagelse af hans medlemskab af kommissionen af 1703 7/5³ om de glückstadtske borgeres sejlads på Guinea — med tronskiftet 1699, ved hvilken lejlighed han som bekendt mistede næsten hele sin indflydelse på statsstyrelsen. Hans arbejde i kommissionerne bærer for størstedelens vedkommende præg af både grundighed, omtanke og dygtighed og er et nyt vidnesbyrd om den mægtige arbejds-

¹ Anf. værk II, 13.

² II, 257, 1693, 25/1 og ovenfor s. 292.

³ V, 1. Det fremgår ikke, hvorfor Moth tilkaldtes til netop denne kommission.

evne, han må have været i besiddelse af. Efter sit fald afløstes han af den nye oversekretær for Danske Kancelli Ditlev Wibe, der deltog i samtlige resterende kommissioner med undtagelse af 2. Af samtlige afholdte 112 kommissioner har de 2 oversekretærer altså tilsammen deltaget i de 109. Dette viser den nære tilknytning mellem kancelliets og kommissionernes arbejdsområder. Th. B. v. Jessens deltagelse i arbejdet afbrødes i slutningen af 1700, da han gik til Wien som gesandt. Jens Juel døde 1700 23/5 og var med i sin sidste kommission i slutningen af 1699. Overkrigssekretær Jens Harboe delte skæbne med Moth og afskedigedes efter tronskiftet fra alle sine stillinger; og ej heller i rådstuekommissionerne fik han længere sæde. Chr. Sigfr. v. Plessen var adskillige gange i udlandet i kongens ærinde, således i længere tid ad gangen i årene 1692, 1693, 1694, 1695 og 1696. I januar 1700 fik han sin afsked som direktør for kammerkollegiet, men deltog i kommissionsarbejdet til slutningen af 1701. Når han var på rejse i udlandet, betød det dog ikke, at han ikke holdt sig orienteret om arbejdets gang¹, thi rentekammeret havde altid en rigelig repræsentation i kommissionerne, og flere gange nævnes det endog, at etatsråd Reinhold Meier fra rentekammeret mødte på Plessens vegne, når denne var fraværende. Disse er de eneste tilfælde, der er truffet på, at et kommissionsmedlem kunne lade sig repræsentere ved en anden, for hvem der ikke var udfærdiget kommissorium. Ellers synes det at have været sædvane, at et nyt medlem regulært udnævntes af kongen i tilfælde af et medlems længere forfald. Det tyder på, at Plessen har lagt megen vægt på at have indflydelse på det resultat, kommissionerne kom til.

Tilbage er nu rådstuekommissionernes ubetinget mest fremtrædende medlem, storkansler, greve Conrad Reventlow. I begavelse stod han langt tilbage både for Jens Juel og Chr. Sigfr. v. Plessen, og virkelig statsmand blev han aldrig, men hans interesse for kommissionerne og hans flid bragte ham frem på førstepladsen i rådstuekommissionerne. Alene tallet på hans deltagelse i kommissionerne, 105 (med 244 møder) af 112, ville

¹ Se Christiansen anf. værk II, 100, med kildehenvisninger.

være nok til at tildele ham denne betegnelse, eftersom det må betragtes som en kæmpepræstation af en så travlt optaget mand at være så flittig mødedeltager. Især gennem hans person og indsats opnåedes endvidere, at gehejmekonseillet så godt som altid var repræsenteret i kommissionerne, ligesom rentekammeret var det gennem Brandt og Plessen¹. Reventlow var dog ikke blot flittig til at møde, men også til at yde en indsats på møderne. Forhandlingsprotokollerne giver tydelige vidnesbyrd om, at storkansleren næsten altid mødte velforberedt frem og om, at han ikke holdt sig tilbage under drøftelserne eller afgivelsen af vota. Som den, der næsten altid var øverst i rang — med undtagelse af, når U. F. Gyldenløve var til stede — og som derfor sidst afgav sit votum, må han ofte have været fristet til blot at lægge sin stemme på en af de allerede afgivne betænkninger, men dertil har han åbenbart været for samvittighedsfuld og for selvstændig, og hans indlæg bærer hyppigt præg af, at han har sat sig ind i den foreliggende sag og taget sit eget standpunkt til den. Som et yderligere vidnesbyrd om hans indflydelse kan anføres, at han enkelte gange har forsegleet indstillingerne til kongen med sit eget private segl. I et enkelt tilfælde ses dette endog at være sket ved en lejlighed, hvor U. F. Gyldenløve også var medlem af kommissionen, og hvor Reventlow derfor ikke var den første i rang.

Til sidst bør endelig nævnes den person, der varetog de praktiske opgaver i kommissionsarbejdet, og som på sin måde ligesom Reventlow var et samlende midtpunkt, nemlig kommissionernes faste sekretær og protokolfører — kun afbrudt af enkelte, korte pauser — gennem de femten år, kancelliråd Severin Rasmussen. 1691 var han blevet virkelig assessor i Danske Kancelli, hvis arkiv han også havde helliget sine kræfter, og 1697 blev han kancelliråd. Kun én gang blev han selv medlem af en rådstuekommission, nemlig den der behandlede børne- og pesthusets regnskaber. Mærkelig nok medførte dette ikke,

¹ Edv. Holm har træffende kaldt kommissionerne «et forstærket Konsejls». Hans anden betegnelse «Notabelforsamling» synes mig derimod mindre heldigt valgt. Se Danmark—Norges indre Historie, 1660—1720, I, 1885, 63.

at han ved denne lejlighed ophorte med at føre protokollen. Kun ved et par andre lejligheder, hvor Rasmussen var fraværende — hvad enten det nu skyldtes sygdom eller embedsrejser — varetoges hans arbejde i kommissionerne af den senere som historiker bekendte Niels Slange, der ligeledes havde sit daglige virke i Danske Kancelli. Rasmussens protokoller bærer tydeligt præg af grundighed og omhyggelighed, fx. mangler aldrig henvisninger til, hvor en sag tidligere har været behandlet, og de enkelte indlæg er refereret med sans for at skille det væsentlige fra det uvæsentlige. Hans senere, ulykkelige, skæbne skal ikke refereres her, da den ligger udenfor det behandlede område af administrationshistorien¹.

Henimod århundredskiftet ser vi, at kommissionernes faste kerne begynder at gå i opløsning forårsaget af medlemmernes sygdom, død eller afsked. Peter Brandt deltog i sit sidste møde 1696 10/6. M. Moths sidste møde (bortset fra det enkelte 1703 7/5) var 1699 22/2, og det samme gjaldt U. F. Gyldenløve og Jens Harboe. Jens Juels deltagelse i møderne holdt op 1699 28/12, og han døde allerede et halvt år efter. Th. B. v. Jessen holdt op 1700 11/11. Endvidere må Reventlows indflydelse hos den nye konge karakteriseres som væsentlig mindre end hos Christian V, navnlig efter at han 1701 havde sluttet en ugunstig toldtraktat med Nederlandene og en defensiv alliance med England, i hvilken anledning et parti ved hoffet forgæves søgte at styrte ham². Af den gamle kreds var der herefter kun Reventlow og Niels Benzon tilbage, medens Wibe kom ind efter tronskiftet som kongens mand. Det er sikkert i denne opløsning af kredsen, at en væsentlig årsag til nedgangen i rådstuekommissionernes virksomhed skal søges.

Både før 1690 og efter 1705 benyttede enevælden sig af kommissioner til at supplere den almindelige statsforvaltnings organer. Trods deres 15-årige levetid, trods deres ensartede opbygning og deres faste kreds af deltagere blev rådstuekommissionerne i det store og hele udelukkende en rådgivende institution,

¹ Se Dansk biogr. Leksikon XIX, 251—53.

² Ibid. XIX, 1940, 440.

hvor der ganske vist behandlede mange og ofte meget vigtige spørgsmål, men som alligevel ikke var i stand til at erstatte forvaltningskontorerne. Christian V's i testamentet udtalte ønske om indførelse af kommissionsstyre i stedet for kollegiestyre gik ikke i opfyldelse med oprettelsen af rådstuekommissionerne, den kun en menneskealder gamle administration lod sig ikke rukke så let, og under den nye konge vendtes opmærksomheden igen mod den, hvorefter kommissionerne forsvandt ud af billedet. Et interessant fænomen i den danske statsadministrations historie var hermed forbi.

Bilag

Rådstuekommissionernes medlemmer 1690-1705.

De kursiverede navne er de s. 297 nævnte hovedpersoner. * betegner kommissionsmedlemmer, der ingen tilknytning havde til statsadministrationen. Herunder er også anført rådmænd i København, men ikke borgmestre sammesteds. Datoerne i skarp parantes er første og sidste dato for et medlems deltagelse i kommissionerne. Ved oplysninger, der er hentet fra Dansk biografisk Leksikon, sidste udgave, og fra G. N. Kringelbach: Den civile Centraladministrations Embedsetat, er ikke angivet kildehenvisninger.

- 1) Adeler, Frederik Christian [1701, 27/10; 1704, 26/3]. 1694 assessor i Højesteret, 1699 deputeret i land- og søetatens kommissariat, senere 1. deputeret for finanserne og stiftamtmand på Sjælland. 1694 justitsråd, 1700 etatsråd, 1713 gehejmeråd. 5 komm. 13 møder.
- 2) Ahlefeldt, Joachim [1703, 7/11; 1705, 13/2]. I kgl. tjeneste 1699, 1703 medlem af konseillet og 1. deputeret for finanserne, 1706 assessor i Højesteret og vicesatholder i hertugdømmerne. 1699 gehejmeråd. 3 komm. 7 møder.
- 3) Arff, Nicolaj Jansen [1693, 12/7; 1694, 10/12]. 1684 assessor i kommercekollegiet, købmand i København, storskibsreder¹. 1 komm. 23 møder.

¹ Carl Bruun: Kjøbenhavn II, 328 f.

- 4) Bagger, Hans [1691, 6/2; 1693, 26/1]. 1674 sognepræst ved Frue Kirke i København, 1675 Sjællands biskop. 2 komm. 9 møder.
- 5) *Benzon, Niels* (1690, 2/9; 1704, 26/3). 1679—85 arkivar i rentekammeret, 1686 generalprokurør. 1704 vicepræsident i kommercekollegiet. 1693 direktør for søetatens kvæsthus. 1685 etatsråd, 1704 gehejmeråd. 54 komm. 132 møder.
- 6) Blome, Christoph [1702, 22/11; 1705, 13/2]. Medvirkende ved freden i Travendal, 1702—08 medlem af konseillet, derefter amtmand i Steinburg. 1701 gehejmeråd. 7 komm. 14 møder.
- 7) Bornemann, Cosmus [1692, 31/8]. 1684 til sin død 2/9 1692 borgmester i København, 1685 assessor i Højesteret. 1689 kancelliråd. 1 komm. 1 møde.
- 8) Braem, Christian [1701, 27/10; 1703, 25/5]. 1683 assessor i kommercekollegiet, 1708 kommitteret ved politi- og kommercekollegiet 4 komm. 10 møder.
- 9) Braem, Gothart [1700, 8/9; 1701, 19/12]. 1694 deputeret i general- og kommissariatskollegiet, kort før 1702 oberkrigskommissarius i Danmark. 1697 justitsråd, 1701 etatsråd. 2 komm. 3 møder.
- 10) *Brandt, Peter* [1690, 2/9; 1696, 10/6]. 1678 oberzahlmester, 1684—92 overrentemester. Efter afskeden 1692 beholdt han stillingen som deputeret ved landetatens kommissariat, 1694 deputeret for land- og søetatens kommissariat. 1692 gehejmeråd. 50 komm. 114 møder.
- 11) Breitenau, Christoph Gensch v. [1700, 8/9; 1701, 17/3]. Jan. 1701 deputeret for finanserne, juni 1701 præsident for den generallandkommission, der indførte landmilitsen i Oldenburg. 1693 konferensråd, 1700 gehejmeråd. 5 komm. 9 møder.
- 12) Christensen, Johannes Meller [1700, 11/11; 1703, 26/4]. 1692 rådmand, 1701 stadshauptmand, 1710 borgmester, 1713—24 præsident. 1709 justitsråd, 1713 etatsråd, 1722 konferensråd¹. 2 komm. 4 møder.

¹ Oluf Nielsen: Københavns Historie VI, 1892, 424.

- 13) Christensen*, Mads [1700, 11/11; 1702, 15/3]. Isl. købmand i København. 2 komm. 10 møder.
- 14) Dose, Ernst Ulrik [1701, 27/10; 1705, 13/2]. 1694 kammersekretær, efter tronbestigelsen overkammersekretær, 1701 tillige deputeret for finanserne. 10 komm. 16 møder.
- 15) Edinger*, Wilhelm [1700, 11/11; 1700, 9/12]. Vinhandler og skibsreder, før 1700 direktør i Ostindisk Kompagni. 1 komm. 3 møder.
- 16) Ehrenschild, Conrad Biermann v. [1690, 11/7; 1690, 2/9]. 1669 assessor i statskollegiet og Højesteret, 1682 medlem af konseillet. Fra 1690 boede han i Hamburg. 1680 gehejmeråd. 1 komm. 2 møder.
- 17) Elers, Jørgen [1691, 21/1; 1691, 16/6]. 1679 assessor i kammerkollegiet, 1682 i Højesteret. 1685 deputeret for søetatens økonomi, 1685—90 desuden for landetatens. 1688 etatsråd, 1690 rang af generalmajor. 11 komm.¹ 24 møder.
- 18) Giedde, Frederik [1703, 19/6]. 1684 viceadmiral, 1697 admiral, 1704—06 overdirektør for indrulleringsvæsenet i Norge. 1711 generalpostdirektør, 1713 stiftamtmand i Odense. 1707 gehejmeråd. 1 komm. 1 møde.
- 19) Giese, Christoph Joachim [1701, 27/10; 1704, 20/2]. Deputeret i land- og søetatens generalkommissariat. Justitsråd. 6 komm. 11 møder.
- 20) Giese, P. C. [1700, 8/9]. Ukendt². 1 komm. 1 møde.
- 21) Gyldenløve, Christian [1698, 1/12; 1703, 19/6]. 1696 general, 1697 feltmarskalløjtnant. 1699—1702 højstkommanderende general i Norge. 2 komm. 2 møder.
- 22) *Gyldenlove, Ulrik Frederik* [1691, 2/3; 1699, 22/2]. 1661 rigets jægermester, sen. spansk general og grande. 1664—99 Norges statholder. 1670 præsident for kommercekollegiet, 1671 overkammerherre. 55 komm. 130 møder.
- 23) Gyldensparre, Albert [1691, 6/2; 1694, 11/9]. 1673 kommis-

¹ Christiansens oplysning (anf. værk II, 135), at Elers horte til dem, der sad i de fleste kommissioner, er således ikke korrekt.

² P. C. Giese er ikke anført i Kringelbachs fortegnelse over medlemmerne af rådstuekommissionerne (anf. værk).

- sarius ved soetaten, 1674 admiralitetsråd, 1675 general-krigskommissarius, 1680 medlem af kommercekollegiet. 1680 etatsråd, 1684 kommerceråd. 2 komm. 3 møder.
- 24) Hansen, Oluf [1692, 2/11; 1704, 26/3]. 1680 proviantskriver, senere ansat i Zahlkammeret. 1685—91 oberzahlmester, 1690 deputeret i soetaten. 1700 etatsråd, 1709 deputeret i generalkommissariatet¹. 4 komm. 9 møder.
- 25) *Harboe, Jens* [1691, 2/3; 1699, 22/2]. 1678 krigssekretær, 1688 overkrigssekretær. 1695 gehejmeråd. 53 komm. 124 møder.
- 26) Heidemann, Christopher [1701, 11/5; 1702, 15/2]. 1687 assessor i kommercekollegiet. Amtmand over Nordlandene. 4 komm. 13 møder.
- 27) Jacobsen, Andreas [1694, 3/5; 1695, 17/5]. 1689 amtsforvalter i Københavns amt, senere assessor i Højesteret og ved sin død etatsråd. 1690—1717 borgmester i København². 2 komm. 4 møder.
- 28) Jacobæus, Holger [1691, 10/6]. Læge, 1698 professor ord. 1691 assessor i Højesteret. Universitetets rektor 1690, 1695, 1696. 1698 justitsråd. 1 komm. 1 møde.
- 29) Jensen, Bartholomeus [1691, 16/2; 1691, 23/3]. 1676 rådmænd, 1677—97 borgmester i København. 1679 assessor i Højesteret, 1698 justitsråd³. 1 komm. 2 møder.
- 30) *Jessen, Th. B. v.* [1690, 2/9; 1700 11/11]. 1692 patron for det ridderlige akademi, og sæde i Højesteret. 1695 medlem af konseillet. 1684 etatsråd, 1692 justitsråd, 1695 gehejmeråd. 65 komm. 148 møder.
- 31) *Juel, Jens* [1690, 2/9; 1699, 28/12]. 1670 vicepræsident, senest 1680 præsident i kommercekollegiet, 1671 assessor i statskollegiet. 1692 patron for ridderlige akademi i København, medlem af konseillet 1680. 1683 l. deputeret i generalkommissariatet for land- og soetaten. 1699 generaladmiral og chef for admiralitetet. 1672 friherre, 1675 gehejmeråd. 66 komm. 171 møder.

¹ (Bricka) Dansk biogr. Leks. VII, 1893, 34 f.

² O. Nielsen: Københavns Historie V, 1889, 433 f.

³ Ibid. V, 1889, 431 f.

- 32) Juel, Niels [1692, 3/11]. 1677 generaladmiraløjtnant, 1683 præsident i admiralitetet. 1677 gehejmeråd. 1 komm. 1 møde.
- 33) Kloumann*, Peter [1700, 11/11; 1703, 26/4]. Ca. 1687—1709 forpagter af Kongens Bryghus. 1697 kommerceråd¹. 2 komm. 4 møder.
- 34) Knuth, Adam Levin [1691, 6/8²; 1696, 13/8]. 1681 overkammerjunker, 1682 amtmand over Københavns amt. 1695 gehejmeråd. 4 komm. 10 møder.
- 35) Krabbe, Otte [1696, 12/8; 1705, 13/2]. 1682 stiftamtmand på Sjælland. 1695 gehejmeråd, 1703 virkelig gehejmeråd. 11 komm. 11 møder.
- 36) Krag, Niels [1701, 15/12; 1701, 19/12]. 1681 etatsråd, 1696 gehejmerådstitel. 1 komm. 2 møder.
- 37) Kruse*, Edvard [1693, 12/7; 1694, 5/5]. 1690 overtog Kruse forvaltningen af konsumtionen i København, 1692—95 havde han forpagtningen af told og konsumtion i hele Danmark. 1 komm. 8 møder.
- 38) Leers, Jean Mathias [1693, 12/7; 1703, 7/5]. Kammer- og kommerceråd. 2 komm. 10 møder.
- 39) Lehn*, Abraham [1700, 11/11; 1700, 9/12]. Vinhandler og skibsreder. 1688 direktør for Ostindisk Kompagni. 1688—1709 sæde blandt stadens 32 mænd. 1 komm. 3 møder.
- 40) Lente, Christian v. [1701, 15/12¹; 1705, 13/2]. 1680—98 gesandt i London og Haag. 1698 overhofmester ved det ridderlige akademi, 1699 medlem af konseillet, overkrigssekretær og deputeret i land- og søetatens kommissariat. 10 komm. 18 møder.
- 41) Lente, Johan Hugo v. [1693, 20/2; 1694, 22/2]. 1691—97 i Tyske Kancelli, 1696 gehejmeråd, senere amtmand i hertugdømmerne. 3 komm. 7 møder.
- 42) Lillienskiold, Hans Hansen [1701, 30/11; 1702, 15/3]. 1673

¹ Københavns Diplomatarium, 1886, VII, 196 og 514.

² Oplysningen i Dansk biogr. Leksikon XIII, 1938, 7, at Knuth først fra 1692 var medlem af kommissionerne, er således ikke korrekt.

³ Oplysningen i Dansk biogr. Leks. XIV, 1938, 245, at Lente var medlem af rådstuekommissionerne allerede 1700, er ikke korrekt.

- vicelagmand, ca. 1680 lagmand i Bergen. 1676 adlet. 1681 amtmand i Finmarken, 1702 i Romsdals amt. 1687 kancelliråd¹. 1 komm. 4 møder.
- 43) Løvendal, Valdemar [1703, 21/3]. 1700 hjem fra udenlandsk tjeneste som generalmajor. 1701 generalinspektør for rytteriet i Holsten. 1705 afsked fra dansk tjeneste. 1 komm. 1 møde.
- 44) Meybusch, Anton [1692, 30/11; 1692, 8/12]. Efter mange års virksomhed som medaljør i Sverige og Frankrig, kom M. 1691 til København, hvor han fremstillede medaljer og stempler til mønten. 1 komm. 2 møder.
- 45) Meier, Reinhold [1692, 30/11; 1698, 1/12]. 1687—99 medlem af kammerkollegiet, fra 1689 tillige deputeret ved de militære kommissariater. 1690 justitsråd, 1697 virkelig etatsråd. 14 komm. 26 møder.
- 46) *Moth, Mathias* [1690, 2/9; 1703, 7/5]. 1688 oversekretær i Danske Kancelli, 1693 deputeret ved hofetaten, 1694 i generalkommissariatet for land- og søetaten, 1694 meddirektør for Københavns vandvæsen, 1697 for børnehuset. 88 komm. 208 møder.
- 47) Munk, Laurits [1692, 31/8; 1696, 8/1]. 1685 chef for det danske artilleri, 1693 generalmajor. 1 komm. 5 møder.
- 48) Müller, Christian [1701, 26/10; 1702, 15/2]. 1688—1717 amtmand på Island, 1682 kommerceråd, senere justitsråd². 1 komm. 5 møder.
- 49) Nansen, Hans Hansen [1691, 21/1; 1705, 13/2]. 1670 assessor i kommercekollegiet, 1671 i admiralitetet. 1688—1713 præsident i København. 1679 kommerceråd, 1685 justitsråd, 1688 etatsråd, 1693 virkelig gehejmeråd³. 21 komm. 42 møder.
- 50) Neve, Johan [1703, 21/3]. 1685 chef for tyske assignationskontor, 1700 kommitteret i rentekammeret. 1701 kammerråd, 1707 justitsråd, 1709 etatsråd. 1 komm. 1 møde.

¹ (Bricka) Dansk biogr. Leks. X, 1896, 292 f.

² (Bricka) Dansk biogr. Leks. XI, 1897, 574 f.

³ O. Nielsen: Anf. værk V, 1889, 420 ff.

- 51) Nielsen*, Morten [1693, 22/2]. 1682 kvæsthusforvalter, 1682—96 rådmand i København¹. 1 komm. 1 møde.
- 52) Plessen, Christian Siegfred v. [1692, 20/1; 1701, 22/12]. Efter sin ankomst til Danmark 1677 kammerjunker, senere overkammerherre hos prins Jørgen. Jan. 1692 præsident for rentekammeret og medlem af konseillet. Afsked fra rentekammeret jan. 1700, ud af konseillet 1703. 45 komm. 102 møder.
- 53) Raben, Peter [1703, 7/5]. 1685 officer i marinen, 1703 schoutbynacht og indrulleringschef for Sjælland. 1706—09 direktør for indrulleringen i sønden fjeldske Norge. 1710 viceadmiral, 1714 admiral, 1719 1. deputeret i admiralitetet. 1 komm. 1 møde.
- 54) Rasch, Claus [1691, 6/2; 1703, 26/4²]. 1664 præsident i Nyborg, 1682 politimester for hele landet. 1684—91 borgmester i København. Assessor i Højesteret og kommercekollegiet. 1700 etatsråd. 11 komm. 18 møder.
- 55) Rasmussen, Severin [1696, 5/8]. 1684 protokolfører i Højesteret. 1691 assessor i Danske Kancelli. 1697 kancelliråd. 1698 justitsråd. Protokolfører for rådstuekommissionerne. 1 komm. 1 møde.
- 56) Regelsen*, Peder [1701, 11/5; 1702, 15/3]. Islandsk købmand i København³. 1 komm. 7 møder.
- 57) Reventlow, Conrad [1690, 2/9; 1705, 13/2]. 1667 i Tyske Kancelli, 1670—84 amtmand i Haderslev. 1680—99 overjægermester. 1682 sæde i konseillet. 1699 storkansler. 1680 gehejmeråd. 105 komm. 244 møder.
- 58) Rosencreutz, Hans Hansen [1700, 8/9; 1703, 20/12 (1705, 13/2)⁴]. 1670 renteskriver, 1682 overkrigskommissarius i

¹ O. Nielsen: *ibid.* s. 447 f.

² Dansk biogr. Leks. XIX, 1940, 175 angiver forkert 1699 som sidste år for hans deltagelse i kommissionerne.

³ Hist. Medd. om København II, 1, 409.

⁴ H. R. havde ordre til at deltage i kommissionen 1705, 13/2, men overværede ikke dennes eneste møde. Om ham se (Bricka) Dansk biogr. Leks. XIV, 1900, 175 f.

- Norge. 1700 deputeret for finanserne. 1690 justitsråd, 1700 etatsråd. 15 komm. 34 møder.
- 59) Rosenkrantz, Jens [1693, 25/1; 1694, dec.] 1671 amtmand i Nyborg. Ca. 1680 landsdommer på Fyn og justits- og kancelliråd. 1692 kammerråd, 1693 etatsråd¹. 2 komm. 5 møder.
- 60) Rostgaard, Jens [1703, 7/11; 1704, 20/2]. 1681 amtsskriver, 1691 amtsforvalter over Kronborg amt. 1702—05 rådmand i København. 1703 krigs- og landkommissær for Sjælland m. m². 2 komm. 6 møder.
- 61) Römer, Ole [1691, 10/6; 1703, 26/4]. 1681 professor ved universitetet, 1688 i Danske Kancelli, 1694 sæde i Højesteret, 1705 politimester i København. 1693 justitsråd, 1706 etatsråd. 10 komm. 25 møder.
- 62) Schack, Hans [1692, 31/8; 1696, 8/1]. 1681 generalmajor og kommandant i København, 1689 generallojtnant, 1692 chef for fortifikationsetaten. 1698 gehejmeråd. 1 komm. 4 møder.
- 63) Schindel, Wiglas v. [1692, 22/1; 1692, 8/11]. 1690 indrettede han det ridderlige akademi i København og blev dettes overhofmester. 1 komm. 7 møder.
- 64) Schult, Didrik [1698, 18/5]. 1669 oversekretær i Danske Kancelli, 1694 stiftsbefalingsmand på Fyn. 1680 gehejmeråd. 1 komm. 1 møde.
- 65) Sehested, Christian [1701, 15/12; 1705, 13/2]. 1694 deputeret i land- og søetatens kommissariat. 1700 oversekretær i Tyske Kancelli. 1698 etatsråd. 10 komm. 18 møder.
- 66) Sehested, Christoffer [1691, 21/1³; 1692, 3/11]. 1677—94 tilforordnet i søetatens kommissariat, 1685—90 deputeret i sø- og landetatens kommissariat. Hofmarskal. 1680 gehejmeråd. 5 komm. 6 møder.
- 67) Skeel, Otto [1691, 8/6; 1693, 26/1]. 1672 sæde i Højesteret, 1677 deputeret i generalkrigskommissariatet, 1683 sæde i

¹ (Bricka) Dansk biogr. Leks. XIV, 1900, 250.

² *ibid.* 316.

³ Dansk biogr. Leks. XXI, 1941, 553 anfører årene 1690—92 for hans deltagelse i kommissionsarbejdet.

- generalkommissariatet for land- og søetaten. 1672 justitsråd, 1677 etatsråd, 1679 gehejmeråd¹. 2 komm. 2 møder.
- 68) Span, Henrik [1692, 31/8; 1692, 23/11]. 1677 kaptajn, s. å. viceadmiral. 1678 medlem af admiralitetet. 1683 admiral. 1690 Holmens chef. 3 komm. 7 møder.
- 69) Stampe*, Hans Jensen [1692, 31/8; 1693, 19/1]. 1673—79 kæmner, senere overformynder i København. 1682—94 rådmand². 1 komm. 2 møder.
- 70) Stiefken*, Lüder [1703, 7/5]. 1691 borgerskab i København som silkekræmmer. Nævnes 1691 blandt de fornemste skibsredere³. 1 komm. 1 møde.
- 71) Stuve*, Barthold [1693, 22/2]. 1660 optaget i kræmmerlauget. 1687 viceformand, 1695 formand for de 32 mænd. Medlem af kanaldirektionen⁴. 1 komm. 1 møde.
- 72) Stöcken, Christopher Ernst v. [1703, 19/6]. 1686 kaptajn, 1688 schoutbynacht, 1693 viceadmiral, 1697 admiral. 1694 Holmens chef. 1 komm. 1 møde.
- 73) Thott, Knud [1690, 13/11; 1701, 22/12]. 1683 deputeret i generalkommissariatet for land- og søetaten. 1699 præses i krigskommissariatet 1700 sæde i konseillet. 1701 1. deputeret for finanserne. 1680 kommerce- og etatsråd, 1682 gehejmeråd. 19 komm. 36 møder.
- 74) Wedel, Gustav Wilhelm [1696, 10/6]. Greve, feltmarskal og kommanderende general i Norge. 1 komm. 1 møde.
- 75) *Wibe, Ditlev* [1700, 8/9; 1705, 13/2]. 1695 kammerjunker hos prins Carl, 1697 hos Christian V. 1700 oversekretær i Danske Kancelli. 1708 sæde i konseillet, 1721 statholder i Norge. 1708 gehejmeråd. 21 komm. 50 møder.
- 76) Vieregg, Claus Heinrich v. [1704, 20/2]. 1690 hofmester hos prins Christian. 1694—1703 amtmand over Antvorskov amt. 1704 deputeret i generalkommissariatet for land- og sø-

¹ (Bricka) Dansk biogr. Leks. XVI, 1902, 37 f.

² O. Nielsen anf. værk V, 1889, 447.

³ Hist. Medd. om København II, 1, 485 og Oluf Nielsen anf. værk V, 137.

⁴ Pers. Tidsskrift III, 2, 54.

- etaten. 1710 amtmand over Vordingborg amt, 1712 vicesatholder i Norge. 1694 etatsråd, 1703 gehejmeråd¹. 1 komm. 1 møde.
- 77) Vinding, Poul [1690, 2/9; 1703, 26/4]. 1681 professor ved universitetet. 1686 assessor i hofretten og kancelliet. 1688 assessor i Højesteret. 1693 justitsråd, 1706 etatsråd. 4 komm. 6 møder.
- 78) Worm, Willum [1690, 13/11; 1703, 26/4]. 1662 professor ved universitetet. 1671 bibliotekar ved kongens bibliotek. 1679 assessor i Højesteret, 1684 i Danske Kancelli, 1690 justitiarius i Højesteret. 1687 justitsråd, 1690 etatsråd, 1693 konferensråd. 2 komm. 7 møder.
- 79) Würger*, Jochum [1703, 7/5]. 3/11 1690 borgerskab i København som købmand. Nævnes 1691 blandt de fornemste skibsredere².
- 80) Wust, Abraham [1703, 7/5]. Ca. 1700 assessor i kammerkollegiet, fra 1682 ejer af teglværket på Frederiksberg³. 1 komm. 1 møde.

Zusammenfassung.

In den Jahren 1690—1705 war als Glied der dänischen Staatsverwaltung eine Reihe gleichartiger Verwaltungskommissionen tätig. Ausschüsse wie diese waren damals nicht unbekannt. So gab es in Dänemark von 1661 bis 1667 6 Kommissionen, die besonders von Mitgliedern des Geheimen Rates zusammengesetzt waren. In Schweden, das auch früher als Vorbild für die Einrichtung der dänischen Staatsverwaltung gedient hatte, wurde z. B. die Arbeit mit der Rücknahme von früher verschenkten Gütern von Kommissionen ausgeführt, die dadurch einen mehr oder wenig permanenten Charakter erreichte. Den Erfolg dieser Tätigkeit kannte man sehr gut in unsrem Lande.

Vom Ausgang der 1680, er Jahren herrschte grosse Unordnung in den dänischen Finanzen, und dies war eine wichtige Ursache

¹ (Bricka) Dansk biogr. Leks. XVIII, 1904, 564.

² Oluf Nielsen anf. værk V, 137.

³ RA. DK. supplikprotokol M. okt.—dec., 1703, nr. 434. Cf. E. Nyström: Frederiksbergs Historie II, 1946, 218 ff.

zur Errichtung der Ausschüsse. Wenn sich der König dazu entschlossen hatte, eine solche Kommission zu ernennen, wurde normalerweise durch die Dänische Kanzlei an das vornehmste Mitglied der künftigen Kommission ein königlicher Befehl gesandt. Der vornehmste Teilnehmer war beinahe immer Graf (von 1699 Grosskanzler) Conrad Reventlow. Mündliche Kommissorien gab es doch auch. Die Mitglieder versammelten sich in der alten Ratstube des ehemaligen «Staatskollegiums» in dem früheren Zollamt am Holmens Kanal. Sie konnten Sachverständige kommen lassen, die nicht nur von Beamten bestanden, sondern auch von Kopenhagener Kaufleuten. Protokollführer für beinahe alle Kommissionen war der Kanzleirat Severin Rasmussen, der mit grosser Sorgfalt seine Arbeit ausführte. Wenn die Verhandlungen über den vom König angegebenen Gegenstand zu Ende gebracht waren, schickte der Ausschuss seinen Bericht an den König, der sich danach — normalerweise im Geheimen Rat — über die Sache entschied. Herrschte im Ausschuss Uneinigkeit, durfte die Minderheit ihren eigenen Bericht einsenden. Im grossen ganzen hat der König die Gesichtspunkte der Kommissionen gebilligt.

1691 und 1692 ernannte der König die grösste Anzahl von Kommissionen, danach aber wurde die Zahl eingeschränkt mit Ausnahme vom Jahre 1701. Nach 1703 ebte die Kommissionstätigkeit aus. Das Sinken nach 1692—93 hängt ohne Zweifel mit der Berufung Christian Siegfried von Plessens als Chef des Finanzwesens zusammen, denn dieser ausgezeichnete Finanzminister wünschte keine Kontrolle mit seiner Verwaltung. Das Sinken nach 1703 hat teils mit der Reorganisierung der Finanzverwaltung Verbindung, teils mit der Wiederherstellung des Kommerzkollegiums 1704 und schliesslich mit der grösseren Selbstständigkeit des jungen Königs.

Die Ausschüsse beschäftigten sich besonders mit Handels- und Zollfragen. In zweiter Reihe kamen die Steuern und die Handwerks- und Industrieprobleme. Die Auserwählung der Gegenstände, die den Ausschüssen unterbreitet wurden, kommt ziemlich zufällig vor, denn ähnliche Sachen wurden gleichzeitig von der normalen Verwaltung behandelt. Aussenpolitische Sachen und Fragen betreffend die Revision der Finanzverwaltung wurden von den Kommissionen nicht erörtert.

In den 15 Jahren nahmen 80 Personen an den 272 Sitzungen der 112 Kommissionen teil. Von diesen 80 Personen zeichneten sich 10 Männer durch grössere Teilnahmefrequenz aus. Diese 10 Männer waren im voraus massgebend in der normalen Verwaltung. Wenn sich der König vorgestellt hätte, durch Ernennung

der Kommissionen eine tiefgehendere Kontrolle mit der Verwaltung zu erlangen, gelang es ihm nicht eben weil die Leitung sowohl der Verwaltung als auch der Kommissionen in den Händen derselben Personen lag.

In seinen »Bemerkungen« 1698 zu seinem Testament hatte König Christian V dem Gedanken Ausdruck gegeben, dass das bisherige kollegiale Verwaltungssystem mit Kommissionen wie die hier behandelten ersetzt werden müssten. An sich war dieser Gedanke utopisch, und die Kommissionen in der Ratstube vor dem Schloss blieben hauptsächlich nur ratgebend, sie wirkten als Ergänzung der bestehenden Staatsverwaltung.
